

Просвітницька діяльність Р. Оуена (з досвіду елементарної освіти Великої Британії ХІХ ст.)

Олена Мокроменко

На етапі вдосконалення національної системи освіти і виховання в Україні педагогічна громадськість зосереджує увагу на проблемі пошуку нових напрямів, способів, форм і методів виховання і навчання підростаючого покоління. Розв'язання цих питань виражає ступінь розвитку суспільства та істотно залежить від міри громадських і приватних ініціатив у галузі просвітництва. А. Дістервег указував на два джерела, з яких людина черпає свої педагогічні пізнання — це знайомство з досвідом і думками людей, які жили раніше за нас, і власний розум, тобто традиція і міркування. Отже, система освіти втілює надбання педагогічної думки, поглядів відомих просвітян та практичний досвід наукових та освітніх організацій різних країн. Вивчення та критичний аналіз становлення та розвитку національних освітніх систем країн світу дозволить якісно збагатити українське шкільництво на етапі реформування.

Підкреслимо, що для Великої Британії характерним є досвід створення мережі народних шкіл. Відкриття таких шкіл ставало у ХІХ ст. соціальним явищем, яке супроводжувалося широкою громадською дискусією та педагогічною критикою.

Просвітницька діяльність Р. Оуена, Дж. Ланкастера, Ен. Белла здійснювалася в межах загального просвітницького руху країни та підтверджує характер приватної ініціативи постановки шкільної справи у Великій Британії ХІХ ст.

Здійснений історіографічний пошук та аналіз праць, присвячених становленню національної системи освіти у Великій Британії ХІХ ст., дає підстави твердити, що ґрунтовно досліджували біографію, теоретичні погляди та просвітницьку діяльність Р. Оуена британські вчені: Д. Оуен (1824, 1874), Макнаб (1819), Сомервіль (1843), Джонс (1889), Саймон (1905), Доллеанз (1905), Подмор (1923), Коул (1925), Колльман (1909), Мадер (1916), Анекштейн (1940).

Проведена джерелознавча робота дозволяє зробити висновок про малодосліджені аспекти цього питання, домінування загальнооглядових статей та відсутність педагогічного аналізу важливих фактів у сучасних вітчизняних публікаціях.

Мета статті — проаналізувати роль просвітницької діяльності Р. Оуена у процесі становлення елементарної системи освіти Великої Британії ХІХ ст.

Дослідження засвідчило, що в просвітницькій діяльності Р. Оуена правомірно виділити три періоди, обумовлені зміною поглядів, пошуком нових напрямів та форм такої діяльності, друкуванням нових наукових праць [4, 6, 10]:

1) н'ю-ленаркський період (1800 — 1829);

2) (1829 — 1836) головною ідеєю просвітницької діяльності даного періоду є раціональне виховання, зв'язок виховання та навчання з організацією праці, участь вихованців общини у виробництві, у сільськогосподарській праці на фермах

та полях, у шкільних майстернях; заснування шкіл-общин Нова гармонія, Індіана, США (1825 — 1828); Орбістон, Глазгоу (1826); Ралакін, Корк (1831); Квінсвуд, Хантс (1839); Гармонія-Хіл (1839 — 1845) [2, с. 183];

3) (1836 — 1858) заснування культурно-просвітніх закладів (соціальних інститутів — зал для науки) для робітників фабрик, заводів; започатковано профспілковий рух у Великій Британії.

Розглянемо детальніше просвітницьку діяльність Р. Оуена в н'ю-ленаркський період.

Важливим напрямом просвітницької діяльності Р. Оуена зазначеного періоду було пропагування ідеї посилення ролі держави у справах народної освіти. Вивчення першоджерел доводить, що він виступав з публічними промовами: «Промова на відкритті нового інституту формування характеру» (1 січня 1816 р.), «Промова на обіді на честь Ланкастера» (1812 р.), «Звіт комітету асоціації допомоги біднякам» (1817 р.), «Звернення до поселенців Н'ю-Ленарк» (1816 р.), «Звіт графству Ленарк» (1820 р.), — в яких наголошував на необхідності загальної та безкоштовної освіти для всіх дітей країни, відкритті семінарій для підготовки вчителів, агітував за шкільну народну освіту, заснування та поширення шкіл у національному масштабі. Р. Оуен надрукував четверті «Дослідження з формування нового характеру» (1813 — 1814), адресуючи їх головним чином державі та уряду Великої Британії, в яких намагався переконати їх у необхідності створення національної системи виховання, введення національного плану виховання характеру, що вмщував би новітні розробки в області виховання [2, с. 45; 3, с. 28].

Отже, громадська і просвітницька активність Р. Оуена була спрямована насамперед на привернення уваги громади, у першу чергу — британського уряду, на проблеми створення і діяльності народних шкіл, практичної реалізації ідеї всезагальної освіти. Це не втрачає актуальності в сучасних умовах у зв'язку з

посиленням диференціації загальноосвітньої підготовки, фінансуванням освітньої галузі.

Визнаючи питомий внесок просвітницької діяльності двох британських педагогів у постанову шкільної справи у Великій Британії до останньої третини ХІХ ст., Р. Оуен надавав матеріальну підтримку Дж. Ланкастеру та Ен. Беллу у справі відкриття народних шкіл [2, с. 9].

Слід зазначити, що просвітницька діяльність Р. Оуена — власника текстильної фабрики — н'ю-ленаркського періоду була спрямована також на покращення умов праці і життя робітників власної фабрики. Перш за все, Р. Оуен запровадив технічне вдосконалення у справі поділу праці; заборонив на своїй фабриці працю дітей до дев'яти років та скоротив робочий день для підлітків і жінок до 10 годин 45 хвилин; організував фонд взаємодопомоги робітникам у випадках каліцтва, хвороби, старості [2, с.34].

Соціальний захист робітників та нововведення у виробництві зробили можливим поселенцям Н'ю-Ленарку здобувати загальну освіту, оскільки розвиток промислових потужностей країни передбачав і підвищення освітнього цензу працівників. На це наголошував Р. Оуен, закликаючи інших власників фабрик здійснити відповідні зміни на виробництві у своїх публічних промовах: «Письмо до директорів фабрик щодо працевлаштування дітей на виробництвах» (1818 р.), «Огляд нововведень у виробництві» (1815 р.), «Урегулювання робочого дня на фабриках» (1815 р.). Результатом активної громадської позиції просвітця щодо заборони праці дітей на фабриках країни стала участь Р. Оуена в розробці британським урядом відповідних фабричних законодавчих актів (1802 — 1819 рр.), які увійшли складовою частиною у законодавчу базу становлення національної системи освіти Великої Британії ХІХ ст.

Перший фабричний акт дозволяв неповнолітнім працівникам-учням у перші чотири роки фабричного навчання

у чітко визначені години з відривом від виробництва вчитися читання, письма, арифметики. Навчання відбувалося під керівництвом досвідченого вчителя, який, згідно з вказаним актом, мав отримувати платню. Аналіз названого документу дозволив констатувати, що поряд з позитивним його значенням мали місце й суттєві недоліки. Зокрема виділено такі: розпорядження про виділення часу на навчання поширювалося тільки на дітей з робітничих будинків, відкритих на вовняних і бавовняних фабриках; декларативний характер документу ставав причиною частих випадків невиконання закону директорами фабрик. У ході дослідження з'ясовано, що законодавчий акт 1802 р. втратив чинність внаслідок скасування системи учнівства на виробництві (підготовки підмайстрів) у 1814 р.

Дослідженням встановлено, що елементи змісту проаналізованого акту 1802 р. про фабричне навчання увійшли у наступні законодавчі акти про роботу фабрик, затверджені у 1819, 1833, 1844 [5, с. 38].

Отже, головними здобутками фабричного законодавства першого етапу становлення елементарної освіти у Великій Британії вважаємо: унормування робочих навантажень дітей відповідного віку для створення можливості організувати елементарне навчання; призначення інспекторів для нагляду за виконанням цих законодавчих актів; відкриття робітничих шкіл при робітничих будинках фабрик.

Таким чином, Р. Оуен долучився до реалізації права всіх дітей країни здобувати освіту [6, с. 402; 7, с. 32].

Р. Оуен, як теоретик-практик, спробував реалізувати свою ідею формування нового характеру в масштабах школи, держави, відкривши у 1816 р. Новий інститут формування характеру для працівників своєї фабрики на базі н'ю-ленаркських шкіл. У промові на відкритті інституту Р. Оуен визначив перспективні цілі цього навчального закладу, які практично виявилися в тому, що:

Інститут став провідником освіти та виховання доброчесності серед поселення 2-3 тисяч людей у 1825 р., починаючи з 759 — у 1816 р.;

Інститут фактично приймав на навчання дітей місцевих фермерів та поселян на вільні місця.

Р. Оуен уважав, що Інститут стане зразком наслідування серед інших бізнесменів-фабрикантів по всій країні. Отже, Інститут став відкритим для відвідувачів та викликав зацікавлення у сучасників, отримував відгуки у публікаціях (Нарис про освіту в Н'ю-Ленарк у серпні 1822 р. — Із Дублінської газети, серпень 1822 р.; Д. Сміт. Екскурсія в Шотландію у 1820 р.; Д. Гріск. Рік у Європі: враження від н'ю-ленаркської школи для маленьких дітей) [2, 5].

Вивчення джерел з означеної теми аргументує, що Р. Оуен був засновником дитячого садку у Великій Британії у 1816 р. завдяки відкриттю Інституту, до структури якого входила дитяча школа з двома відділеннями для дітей у віці від одного до шести років [1].

Слід зазначити, що для успішної організації освітньо-виховного процесу в Інституті Р. Оуен вивчав практичний досвід інших педагогів-практиків у їх книгах та відвідуючи їх навчальні заклади (так, у 1801 р. він відвідував школу Оберліна — засновника дитячого притулку та початкової школи у Франції).

Доведено, що просвітницька діяльність Р. Оуена спрямовувалася передусім на привернення уваги широких громадських кіл, у першу чергу — британського уряду до проблеми створення і діяльності елементарних шкіл; практичної реалізації ідеї всезагальної освіти; підтверджувала характер приватної ініціативи постановки шкільної справи у Великій Британії у ХІХ ст. та виконання просвітниками основних положень законодавчого акту 1803 р. про накладання обов'язків на заможних осіб щодо заснування благодійних елементарних шкіл по всій країні.

Викладений матеріал є свідченням вагомого внеску просвітницької діяль-

ності Р. Оуена у становленні національної системи освіти у Великій Британії XIX ст. Перспективою подальших розвідок у даному напрямі є наступні : розгляд структури Інституту формування характеру; систематизація змісту, методів та форм організації освітньо-виховного процесу в Інституті; детальний аналіз освітньо-виховного процесу початкової школи Інституту.

Література

1. Мокроменко О.В. Розвиток елементарної освіти у Великій Британії XIX ст. : дис. ... канд. пед. наук ; спеціальність 13.00.01. Харків, 2011.

2. Оуэн Р. Образование характера. Новый взгляд на общество / [По 3 изд. 1817 г. с объяснениями проф. Освальда Колльмана ; под ред. В. В. Битнера.]. С.-П. : Вестник знаний, 1909. 64 с.

3. Флейшнер Л. История народного образования в Англии. Одесса, 1894. 40 с.

4. Barnard H. C. A History of English Education from 1760. London : University of London Press, 1961. 150 p.

5. Bedarida F. A Social History of England 1851–1990 ; [translated by A.S. Forster]. London ; New York : Rontlege, 1991. 200 p.

6. Gardiner J., Wenborn N. The History today companion to British history. London : Collins & Brown, 1995. 839 p.

7. Leach A. F. Some results of research in the history of Education in England with suggestions for its continuance and extension. London published for the British Academy. 48 p.

8. Owen D. An Outline of the System of education of New-Lanark. Glasgow, 1824. 120 p.

9. Owen D. Threading my way. London, 1874. 96 p.

10. Wardle D. English popular education 1780–1970. Cambridge : CUP, 1976. 197 p.

10.05.2025

Відомості про автора:

Мокроменко Олена Володимирівна — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мовної підготовки, заступник директора з НВР; комунальний заклад «Харківський ліцей № 100 Харківської міської ради»; Харків, Україна; email: olenavmokromenko@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0824-3245>